

Rätt och litteratur

Introduktion

Av Leif Dahlberg

I inledningen till Plutarkos redogörelse för Solon och dennes reformation av Atens konstitution och lagar berättas om ett möte med Anacharsis, den legendariske skytiske prinsen som i den grekiska antiken exemplifierade den kloke barbaren, och för en senare tid den ädle vilden.¹ När Anacharsis får höra att Solon är sysselsatt med att skriva nya lagar för Aten ska han enligt Plutarkos ha skrattat åt dennes tro att atenarnas girighet och orättfärdighet skulle låta sig begränsas med skrivna lagar, som mer än något liknade spindelväv: lagarna skulle kanske hålla fast svaga och obetydliga människor, men skulle rivas sönder av de rika och mäktiga. Solon ska ha svarat Anacharsis att människor håller fast vid överenskommelser när ingen av dem vinner på att bryta dem, och att han utformade lagarna på ett sådant sätt att det skulle stå klart för atenarna att det skulle vara alla till fördel att hålla snarare än bryta mot lagarna. Det framgår inte hos Plutarkos vad den skytiske prinsen svarade Solon, men Plutarkos kommenterar själv att resultatet blev mer likt Anacharsis förutsägelse än lagstiftarens förhoppningar.

De frågeställningar som diskuteras hos Plutarkos är centrala för lag-skrivaren i alla tider, i går såväl som i dag. Det är inte tillräckligt att skapa förnuftiga och rättvisa lagar, dessa måste också framställas på ett sådant sätt att de framstår för var och en som rättvisa och fördelaktiga för just dem – oberoende av ekonomisk situation och samhällsklass, etnisk tillhörighet, trosbekännelse och genus – för att de ska accepteras av alla invånare och medborgare som gällande lag. Samtidigt måste man naturligtvis även lägga kraft bakom orden – även våld eller hot om våld. Men hur skriver man lagen så att den framstår som rättfärdig och kraftfull? Plutarkos återger åsikten att Solon eftersträvade att skriva lagarna som episk dikt.² Det är inte klart vad som menas med detta, om det är den poetiska eller narrativa formen som avses, eller om det i stället är den auktoritet som ryms i eposet som den främsta diktgenren. Det korta citat som anförs hos Plutarkos ger inte mycket vägledning, annat än att det innehåller en invokation av Zeus, son av Kronos. Ur detta kan man utläsa en strävan att ge gudomlig och

kunglig sanktion åt lagarna. Det är rimligt att anta att Solon här följer en strategi från tidigare lagtexter, vilka ofta är utformade som skapelseberättelser och ofta även är av religiös karaktär. Det kanske mest kända exemplet i vår västerländska tradition är den lag och ordning som skapas i världen i Genesis (1.1-3), men liknande laggivande berättelser återfinns i snart sagt alla kända kulturer.

Den narrativa framställningen av rättssystemet och av enskilda lagar är dock inte bara något som hör hemma i äldre traditioner, det är något av en historisk konstant.³ Det som varierar är formerna och omfattningen av lagen som berättelse. I många moderna rättssystem är det narrativa endast ett ramverk som omger rätten. Det kan vara i form av berättelser om tillkomsten av lagsystemet (exempelvis den amerikanska konstitutionen, den franska civilrätten) eller en beskrivning av hur det fungerar och hur makten är fördelad (som i den svenska regeringsformen). Det kan också, som Claes Lernestedt visar i sin artikel i detta nummer, återfinnas i utformningen av lagtexten. Men det finns förstås även andra berättande framställningar av rätten, och syftet är inte alltid nödvändigtvis att visa på positiva sidor hos rättssystemet.

I sin redogörelse för Solons lagstiftargärning gör Plutarkos en jämförelse med Lykurgos, den legendariske laggivaren i Sparta. Medan den senare kunde använda sig av makt och våld för att tvinga till efterlevnad av lagarna, så var Solon hänvisad till övertalning.⁴ Detta är en kontrastering som trots en viss sanning antagligen är mer estetiskt och pedagogisk betingad än historiskt korrekt. Men som analys av rättens möjlighet att stämma till efterlevnad är Plutarkos analys helt riktig. Det finns i grund och botten endast två sätt att förmå människor att följa lagarna: antingen genom att övertala dem att det ligger i deras eget intresse att göra så (som Solon hävdade) eller genom att tvinga dem till det med våld – eller en kombination av dessa. Den första strategin betonar dels det moraliska och förnuftiga i rättssystemet och lagarna, dels betydelsen av tydlig och effektiv kommunikation, med andra ord retorik. Den moderna positivistiska traditionen inom juridiken betonar den andra strategin, antingen utifrån antagandet att moraliska värden vare sig är sanna eller falska – som hos Axel Hägerström, Vilhelm Lundstedt, Karl Olivecrona, Ingemar Hedenius och Alf Ross – eller utifrån ett likställande av makt och rätt – som hos Friedrich Nietzsche, Michel Foucault och Critical Legal Studies (om än på mycket olika sätt). I den mån det positivistiska perspektivet alls uppmärksammar retorik är det för att avslöja metafysiska resonemang eller visa dolda intressen och ideologier. Såsom Per-Anders Forstorp redogör i sin artikel i detta nummer representeras den sistnämnda ideologikritiska riktningen i England och USA av Critical Legal Studies, medan den i det kontinentala Europa är knuten till tänkare som Foucault, Pierre Bourdieu och Niklas Luh-

mann. I bägge fallen är det tankeströmningar som i första hand är kopplade till forsknings- och undervisningsinstitutioner, även om det också finns starka medborgarrättsliga och politiska förgreningar. I Skandinavien finns ett intellektuellt och politiskt intresse för rättens sociala dimensioner som åtminstone är jämgammalt med den moderna demokratin, men som på samma sätt som i det övriga Europa förstås har rötter i upplysningstiden. Det kan dock noteras att det inom den skandinaviska universitetsvärlden av olika skäl har funnits ett påtagligt ljumt intresse för rättens moraliska och filosofiska dimensioner.

Det finns flera andra aspekter av frågan hur lagen ska presenteras för att verka övertygande. En genomgående tendens i Plutarkos framställning av Solons lagstiftningsarbete är synen på rättssystemet som skydd mot orättvisa. Det gäller mest omedelbart värnandet av de många och svaga, de som inte av egen kraft kan ta tillvara sina intressen; men enligt Solon är även de starka i behov av lagens beskydd för att förhindras från att utföra orättfärdiga handlingar (mot de svaga). Sålunda citerar Plutarkos några verser av Solon där denne säger sig ha stått vakt med en bred sköld framför de stridande parterna i Aten, förhindrande bägge från att orättfärdigt segra.⁵ Även om denna syn på rättssystemets och lagstiftningens natur är tilltalande, hör den dock snarare hemma i den romerska kulturen än i den grekiska. Den sköld som här omnämns som attribut för rätten återfinns så vitt jag vet inte i den rättsliga ikonografin i Grekland, där rättvisan (Dike) i stället framställs med vapen i hand.⁶ Den arkaiska grekiska föreställningen om rättvisa är också intimt förknippad med rätten att utkräva hämnd, och även i klassisk tid är det vanligt att sammankoppla rättvisa och vedergällning.

Om skölden som attribut för rättvisan framstår som en främmande figur i Grekland och Aten, är den däremot en mer vanlig symbol i Plutarkos egen tid. I den romerska senaten representeras Justitia just med en sköld. De bestämda attribut som vi har lärt oss associera med rättvisan – vägen, svärdet, palmkvisten och kronan – tillkommer först under medeltiden (troligen först på 1200-talet) och antagligen under inflytande från kristen ikonografi.⁷ Den välkända ögonbindeln förefaller ha tillkommit under slutet av 1400-talet, troligen som uttryck för samtidens kritik av lagens godtycke.⁸ Denna ögonbindel har sedermera givits en ny mening och kommit att beteckna rättvisans opartiskhet.

Den framställning av lagen som ett instrument för att skydda de svaga som Plutarkos tillskriver Solon är i postklassisk och modern tid ofta förknippad med kristendomen, inte bara i positiv utan även i negativ mening. Sålunda finner man exempelvis hos Nietzsche ett fördömande av kristendomen som en 'slavmoral' vars syfte är att skydda de många och svaga mot övermänniskan, den starka individ som går sin egen väg och tvingar flocken att följa hans vilja. Detta förakt för svaghet är numera förstås politiskt

helt oacceptabelt, även om det återfinns på många ställen i dagens samhälle. I en tid som kännetecknas av sekularisering och långt gången urbanisering är det inte religionen utan i stället solidaritet och medkänsla som utgör värdegrunden för synen på lagen och rätten som de svagas skydd.

Dessa olika synsätt på rätten hänger förstås samman med såväl föreställningar om det goda samhället som om människan natur. Om man tror att människan främst är en rationell varelse som vet sitt eget bästa och förmår handla därefter kommer man att ha en syn på rätten som ligger nära Solons, eller i vår tid Jürgen Habermas. Om man däremot menar att människan drivs av instinkter och inte har förmåga till självkontroll utan närvaron av yttre tvång i form av regler och lagar uppbackade av en våldsmaskin, kommer man ha en syn på rättvisan som ligger närmare Anacharsis och Lykurgos. I lagtexter finner man inte sällan bägge dessa synsätt uttryckta, exempelvis finner man i *Jyske lov* från 1241, utfärdad av den danske konungen Valdemar II, följande formuleringar:

Med lov skal land bygges, men ville enhver nøjes med sit eget og lade andre nyde samme ret, da behøvede man ikke nogen lov. Men ingen lov er jævngod at følge som sandheden, men hvor man er i tvivl om, hvad der er sandhed, der skal loven vise sandheden.

Var der ikke lov i landet, da havde den mest, som kunne tilegne sig mest. Derfor skal loven gøres efter alles tarv, at retsindige og fredsomme og sagesløse kan nyde deres fred, og uretfærdige og onde kan ræddes for det, der er skrevet i loven, og derfor ikke tør fuldbyrde den ondskab, som de har i sinde. Det er også rigtigt, dersom nogen ikke af frygt for Gud og kærlighed til retten kan lokkes til det gode, at frygten for øvrigheden og landets straffelov da kan hindre dem i at gøre ilde og straffe dem, hvis de gør det.⁹

Med andra ord, om människorna vore rättfärdiga, fredsamma, gudsfruktiga och dessutom visste vad som var deras och lät nöja sig med detta, så behövdes ingen lag. Men eftersom det uppenbarligen inte är fallet är det nödvändigt att stifta lagar om man vill "bygga land".

Dessa skilda sätt att uppfatta människan som förnuftig eller oförnuftig är vanligen kopplade till föreställningar om naturen, och om relationen mellan natur och kultur. I det antika Grekland fanns exempelvis föreställningen att naturen (*physis*) utgjorde ett välordnat system (*kosmos*) styrt av eviga lagar (*nomoi*). Dessa naturlagar var så att säga skrivna i naturens egen lagbok, och de lagar som reglerade människans liv tänktes vara av samma sort, oföränderliga och med gudomlig sanktion. Upptäckten att människan skapar sina egna lagar brukar vanligen tillskrivas de försokratiska filosoferna, alternativt de handels- och stadskulturer i vilka de levde, det vill säga de joniska stadsstäderna längs mindre Asiens kustland. Huruvida detta är historiskt korrekt behöver inte bekymra oss i detta sammanhang, det

viktiga är den insikt om att den sociala verkligheten är konstruerad som man finner i 500- och 400-talets Aten. Det är människan som skapar den samhällsliga verkligheten genom det sätt på vilket hon organiserar sitt liv: enskilt och socialt, politiskt och religiöst, moraliskt och estetiskt. Det finns ingen given eller 'naturlig' samhällsordning, alla samhällsbyggen skapar en konstgjord ordning. Det brukar ibland sägas att denna revolutionerande upptäckt utgjorde incitament till den kulturella kris som i sin tur ligger bakom den makalösa intellektuella blomstringen i Aten på 400-talet före vår tideräkning.

*

Dessa historiska reflektioner om lagens och rättens natur utgör en bra bakgrund till det ämne som på engelska heter Law and literature. Detta ämne, som på svenska ofta kallas Rätt och litteratur, utgår från en besläktad upptäckt som populariserades av strukturalismen, nämligen att varje försök att förstå verkligheten genom språket skapar en konstgjord ordning hos den verklighet den säger sig beskriva. Det innebär inte bara att våra beskrivningar av världen säger lika mycket om oss som om världen, utan också att de verktyg vi beskriver den med – ord, bilder, musik – är återspeglings av vår världsbild. Det finns förstås många olika sätt att beskriva världen på, med olika ambitioner och pretentioner att beskriva den på ett korrekt sätt. Inom skönlitteraturen och dikten beskriver man en möjlig värld som inte utesluter sanning, inom vetenskapen en mätbar och faktisk värld. Men vad är det för slags värld man beskriver inom lag och rätt? Det är en värld som både är påhittad och sann, men till skillnad från litteraturen, som bekänner sin artificialitet, hävdar rätten inte bara att den har svar på alla frågor utan också att den sitter inne med de rätta svaren.

I studiet av rätt och litteratur undersöker man sålunda hur den rättsliga beskrivningen av världen förhåller sig till andra beskrivningar av världen och hur lagen som värld förhåller sig till den livsvärld som vi faktiskt verkar i. Om man menar att lagen har en mer direkt inverkan på våra liv än den fantastiska värld som beskrivs av samtida filmer och romaner, för att inte tala om modern naturvetenskap, så är detta sant endast om man blundar för det starka inflytande dikten har på både våra liv och vår syn på den värld vi lever i – och därmed även på juridiken. När man studerar rätten i relation till litteraturen inverteras den traditionella hierarkin mellan fiktion och verklighet genom insikten att litteraturen kan tävla med rätten om makt över liv och död, och att litteraturen tar oss till en tid innan sagor och myter kom att bli lagar.

Om den ena utgångspunkten för studiet av rätt och litteratur är en kombination av poststrukturalistisk teoribildning och modern litteraturteori,

så är den andra den rörelse inom juridiken som växte fram under 1970-talet och som kallas Critical Legal Studies. Som Per-Anders Forstorp utvecklar närmare i sin artikel är huvudmålet för Critical Legal Studies att studera den juridiska verksamheten ur ett kritiskt och socialt perspektiv. Den rymmer både ett socialt engagemang och en strävan att ifrågasätta hur rättssystemet fungerar i praktiken - och i synnerhet hur det tenderar att diskriminera människor som på olika sätt har svårt att göra sin stämma hörd i samhället.

Det akademiska studiet av rätt och litteratur brukar vanligen delas in i två delar: rätt i litteraturen (law-in-literature) och rätt som litteratur (law-as-literature). I den första studeras hur rätten - det kan vara allt från lagtexter och rättssystem till rättsprocesser och juridiska funktionärer - framställs i enskilda litterära verk eller i litterära genrer, eller till och med i historiska perioder. I den andra delen anläggs litteraturteoretiska och filosofiska vinklar på rätten: tolkning och retorik; produktion av estetiska och etiska värden; konstruktion av läsaren, rättens subjekt, medborgaren och undersåten; dramatiska och teatrala aspekter; med mera. När man undersöker vad som görs och produceras under benämningen 'rätt och litteratur' finner man dock att dessa två delar långtifrån alltid hålls isär, och att de i stället tenderar att gå in i varandra. Det är i min mening först när de olika perspektiven strålar samman som rätt och litteratur blir ett självständigt akademiskt ämne.

Studiet av rätt och litteratur är till sin natur tvärvetenskapligt och rymmer därmed många och motsatta perspektiv. Ett exempel på dessa är den antagonism mellan stridande parter som inom litteraturen gestaltas med dramatiska och berättartekniska grepp, men som i rätten handlar om en juridisk motsättning mellan den käre och den svarande. Mer än en författare har utnyttjat denna skillnad för att skapa såväl smärtsamma som komiska effekter. På motsvarande sätt använder man sig inom litteraturvetenskapen av berättelse- och fiktionsbegrepp som inte är överförbara på juridiken. För en litteraturvetare är det fascinerande att studera hur en förtroendeingivande vittnesberättelse skiljer sig från en som inte anses trovärdig av rätten, liksom vilka olika faktorer som påverkar trovärdigheten hos ett vittnesmål. Medan det för en litteraturvetare skulle ligga nära till hands att tillämpa fiktionsbegreppet, är detta närmast helt irrelevant för rätten, och de frågor som sysselsätter den juridiska narratologin är också helt andra.¹⁰ Det finns många andra intressanta skillnader i synsätt mellan juridiken och litteraturvetenskapen som discipliner, exempelvis konstruktion av författarskap, tryckfrihet, offentlighetsprincip och copyright.

Intresset för rätt och litteratur som forskningsområde ökade mycket snabbt på amerikanska universitet under början av 1990-talet, och intresset växte sig starkare under hela decenniet. Det var främst inom de juridiska fakulteterna som man intresserade sig för ämnet, men ofta i samarbete med

lärare och forskare från litteraturvetenskapliga institutioner. I dag är intresset för rätt och litteratur inte lika hett i USA, men samtidigt är det först på senare år som tyngre och mer djuplodande studier har publicerats.

Som akademiskt ämne har studiet av rätt och litteratur gett upphov till en intensiv och ibland hätsk debatt. Fastän jag inte har möjlighet att diskutera det närmare här, bör det ändå nämnas att detta forskningsområde är sönderskuret av politiska och ideologiska motsättningar, inte bara mellan höger och vänster, utan mellan moralister och nihilister, relativister och upplysningstänkare, positivister och dekonstruktörer, liksom mellan olika institutioner och organisationer.¹¹ De dubbla rötter som studiet av rätt och litteratur har i USA kan i viss mån förklara motsägelsefullheter i dessa debatter, men dessa har även sin grund i ett radikalt annorlunda rättsväsende och i ett universitetssystem som inte bara skiljer sig från vårt utan även har en annan funktion i samhället.

De akademiska discipliner inom vilka man internationellt studerar ämnet rätt och litteratur är, förutom juridik och litteraturvetenskap, ämnen som etnologi, filosofi, idéhistoria, kommunikations- och medievetenskap, kriminologi och sociologi. I Norden, där ämnet ännu inte är riktigt etablerat, har det hittills främst hört hemma på litteraturvetenskapliga institutioner, och ytterst sparsamt på juridiska institutioner. I Danmark och Norge har det redan givits ut flera publikationer och även översättningar.¹² I Sverige har studiet av rätt och litteratur som akademiskt ämne hittills i första hand tagit formen av enstaka kurser på högskolor och universitet.¹³ Det finns ett fåtal publikationer som direkt och indirekt behandlar ämnet och det finns även ett antal individuella forskningsprojekt.¹⁴ Mycket betydelsefullt för den framtida utvecklingen av ämnet var bildandet av ett nordiskt nätverk för studiet av rätt och litteratur i slutet av år 2002.

*

En viktig del av det som ryms inom benämningen rätt och litteratur handlar om framställning av rättvisa och konstruktion av social verklighet i förfluten tid. En annan och minst lika viktig del av ämnet handlar om synen på rättvisa i dag, och hur vi vill se på vår sociala verklighet. Jag ska avsluta denna introduktion med några exempel som väl belyser den dagspolitiska dimensionen av studiet av rätt och litteratur.

En av grundpelarna i modern lagstiftning är att lagen ska vara lika för alla. Lagen ska inte göra skillnad mellan fattig och rik, troende och ateist, man och kvinna. Detta symboliseras som vi minns av den ögonbindel som allt sedan 1500-talet skymmer synen för rättvisans gudinna. Det finns dock flera exempel i modern svensk lagstiftning där man satt denna princip på undantag vad gäller lagens formulering. Sålunda har vi sedan 1999 en lag

om kvinnofrid som egentligen inte skiljer sig från den mer allmänna formulering som föregår den i brottsbalken.¹⁵ Det som skiljer sig är att man ger ett särskilt namn åt vissa sorters övergrepp om det "begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden" och då kallas kvinnofridskränkning. Fastän straffsatsen är densamma är det inte samma brott: brottsbalken signalerar att kvinnofridsbrott skiljer sig från andra former av övergrepp. Det är tydligt att brottsbenämningen 'kvinnofridsbrott' avser att signalera att samhället ser på våld mot kvinnor i hemmet som särskilt allvarligt.

Under det senaste decenniet har det i Sverige pågått en allt intensivare diskussion om synen på sexualbrott. Denna diskussion har gällt allt från strikt juridiska frågor om benämning, straffsatter, bevisprövning, kulturella frågor om synen på kvinnan och kvinnlig sexualitet, synen på mannen och manlig sexualitet, till procedurfrågor om hur man skyddar offret för sexualbrott – inte bara före och efter brottet, utan även under själva rättegången. Denna debatt har naturligtvis förts av representanter för intresseorganisationer och politiska partier, av jurister involverade i lagstiftning och av jurister som ska tillämpa den, men kanske allra tydligast i tidningspressen och andra massmedier.¹⁶ Det finns här å ena sidan en stor konsensus om allvaret i frågan och vikten av att göra något åt den, och å andra sidan en avsevärd tröghet i lagstiftningsarbetet, kulturella föreställningar och inte minst i rättspraxis. Detta är inte bara en nationell diskussion, även internationellt har det pågått en intensiv debatt om synen på sexualbrott i allmänhet och våldtäkt i synnerhet. Sålunda förkunnade den internationella brottmålsdomstolen för det forna Jugoslavien (ICTY) i en dom i februari 2001 att våldtäkt under krig utgör ett krigsbrott.¹⁷

Det är därför inte förvånande att det under de senaste åren har publicerats en rad forskningsarbeten i Sverige som behandlar sexualbrott ur skilda perspektiv. Här kan nämnas en historisk avhandling om synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800 av Karin Hassan Jansson (2002); en etnologisk studie om rättsapparaternas hanterande av kvinnors anmälan av våldtäktsbrott i Stockholm under åren 1946-1950 av Simon Ekström (2002); och ett omfattande juridiskt arbete om bevisprövning vid sexualbrott i samtida rättskipning av Helena Sutorius, slutfört av Anna Kaldal (2003).¹⁸ Dessa studier ur historiskt, etnologiskt och juridiskt perspektiv är viktiga för att förstå och dokumentera frågan om sexualbrott, och de kommer tillsammans med andra liknande arbeten säkerligen att spela en viss roll för att förändra lagstiftarnas och samhällets syn på våldtäkt och andra sexualbrott. Samtidigt är det uppenbart att dessa studier har en begränsad möjlighet att förändra den verklighet de beskriver, i synnerhet hur den upplevs av människor.

Detta kan jämföras med hur skönlitteratur och film mer omedelbart påverkar människors synsätt och värderingar, fastän det inte finns någon automatik här heller. Som exempel kan nämnas Christina Wahldéns ungdomsroman *Kort kjol* (1998) som skildrar hur en ung flicka upplever en brutal våldtäkt och den påföljande rättsprocessen, och hur detta påverkar hennes bild av sig själv och sin omgivning. Wahldéns roman är på flera sätt en konventionell romanberättelse, med den betoning på relationer och känslor som förefaller utmärka ungdomsböcker riktade till flickor. I påfallande kontrast till de berättande och lyriska delarna står de partier som utgör direkta utdrag ur rättsdokument.¹⁹ Det är inte möjligt för mig att uttala mig om hur andra läsare uppfattar dessa partier, men för mig står de i brutal kontrast till resten av romanen. Jag vet inte vad som händer om man sätter romanen i händerna på ett femtonårigt barn, men om han eller hon läser och diskuterar den med sina klasskamrater tror jag detta har större möjlighet att förändra verkligheten än en förändring av benämning av sexualbrott i brottsbalken.²⁰ På samma sätt finns det många som anser det lämpligt att låta juriststuderande läsa och diskutera så kallad god litteratur, och de bör kanske även tillgodogöra sig ungdomslitteratur av detta slag. Det vore kanske även något för advokater, domare och andra lagmän.

Avslutningsvis finns det anledning att återvända till Plutarkos redogörelse för Solons försök att reformera lagarna i Aten. Fastän det har hunnit hända åtskilligt i människans historia sedan antiken är det ändå mycket som är sig likt. Den motsättning som Plutarkos målar upp mellan Solon och Lykurgos, mellan retorik och våldsmakt, kan tyckas lika sann i dag som i antiken. I de formuleringar som inleder den svenska lagboken finner man ett språk som förefaller vilja spänna över motsättningen mellan retorik och makt:

§1 All offentlig makt i Sverige utgår från folket. Den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och på allmän och lika rösträtt. Den förverkligas genom ett representativt och parlamentariskt statskick och genom kommunal självstyrelse. Den offentliga makten utövas under lagarna.

§ 2 Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd skall vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Det skall särskilt åligga det allmänna att trygga rätten till arbete, bostad och utbildning samt att verka för social omsorg och trygghet och för en god levnadsmiljö. Det allmänna skall verka för att demokratins idéer blir vägledande inom samhällets alla områden. Det allmänna skall tillförsäkra män och kvinnor lika rättigheter samt värna den enskildes privatliv och familjeliv. Etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv bör främjas.

Detta är både lag och litteratur. Det är lätt att se att lagskrivarna här har ansträngt sig för att framställa lagen som rättvis och fördelaktig för alla och envar som underkastas den. Det stipuleras i lagen att det är från det svenska folket som "all offentlig makt i Sverige" utgår, och därmed att makten utövas av folket och för folket, liksom att folket är sina egna lagstiftare. Detta ger åt lagen närmast automatiskt en juridisk legitimitet, något som i äldre lagtexter motsvaras av invokationer av gudomligheter (som i skapelseberättelser) eller hänvisningar till föreställningar om människans natur (som hos Plutarkos, den *Jyske lov*). Denna legalitet i den svenska lagtexten underbyggs ytterligare genom den utförliga beskrivningen av de regler som styr maktutövningen – och som sammanfattas i påståendet att den offentliga makten är underställd lagen.

Man kan vidare notera att det i inledningen till den svenska lagboken inte står något om lagens övergripande syfte eller varför det behövs lagar. Det står heller ingenstans vad rättvisa är för något – ordet 'rättvisa' förekommer inte ens i lagbokens sakregister. Dessa lakuner motiveras kanske av underförstådda föreställningar om människans natur och om parlamentarisk demokrati som styrelseform. Man kan även förstå det så att lagboken som helhet utgör en bestämning av vår svenska uppfattning om rättvisa. Det utgör i så fall en välkänd retorisk figur inom skönlitteraturen och litteraturvetenskapen: en synekdoke, där man förstår delen genom helheten, och omvänt. Men vad betyder det om 'rättvisa' i Sverige bestäms genom en retorisk och poetisk figur snarare än genom resonerande facktext?

LITTERATUR

- Barthélémy, Jean Jacques: *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce, vers le milieu du quatrième siècle avant l'ère vulgaire* (Paris, 1790-1799)
- Ekström, Simon: *Trovärdighet och ovärdighet. Rättsapparatus hanterande av kvinnors anmälan av våldtäktsbrott i Stockholm 1946-1950* (Stockholm, Gidlund, 2002)
- Felman, Shoshana: *The Juridical Unconscious. Trials and Traumas of the Twentieth Century* (Cambridge, Harvard U.P. 2002)
- Från Schlyters lustgård* 2002:2 (Lund, Corpus iuris, 2002)
- Harris, J.W.: *Legal Philosophies*, 2nd ed. (London, Butterworth, 1997)
- Interpreting Law and Literature*, ed. Sanford Levinson & Steven Mailloux (Evanston, Northwestern U.P. 1988)
- Jansson, Karin Hassan: *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800* (Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, 2002)
- Jyske lov 1241, Codex Holmiensis 37*, <http://www.kb.dk/elib/mss/holmiensis/tekst.htm> (1/10 2003)

- Kissel, Rudolf: *Die Justitia. Reflexionen über ein Symbol und seine Darstellung in der bildenden Kunst* (München, Beck, 1984)
- Kriminalstatistik 2002* (Stockholm, Bröttsförebyggande rådet, 2003)
- Kritik 150* (Köpenhamn, Gyldendal, 2001)
- Law's Stories*, ed. Peter Brooks & Paul Gewirtz (New Haven, Yale U.P. 1996)
- Larsson, Christina: "Rätten tror bara på 'fina flickor'", *Aftonbladet*, 23 augusti 2002
- Letmark, Peter: "Skärpt syn på sexbrott", *Dagens Nyheter*, 29 augusti 2003
- Linneberg, Arild, *Tretten triste essays om krig og litteratur* (U.o. Gyldendal, 2001)
- Lisinski, Stefan: "Våldtagna låter bli att polisanmäla", *Dagens Nyheter*, 30 augusti 2003
- Literature and the Ethical Question*, ed. Claire Nouvet, *Yale French Studies* 79 (New Haven, Yale U.P. 1991)
- Nordenson, Magdalena: "Ljuset på förövaren", *Dagens Nyheter*, 30 augusti 2003
- Porsdam, Helle: *Legally Speaking. Contemporary American Culture and the Law* (Amherst, Univ. of Mass. Pr. 1999)
- Plutarch: *The Rise and Fall of Athens. Nine Greek Lives*, övers. Ian Scott-Kilvert (London, Penguin, 1960)
- Posner, Richard A.: *Law and Literature*, 2nd ed. (Cambridge, Harvard U.P. 1998)
- Ruin, Hans, "Hägerström, Nietzsche och den svenska nihilismen", *Tidskrift för politisk filosofi* 2000:1;
- Simonsen, Karen Margrethe: "Loven og litteraturen. Antigone som eksempel" 1-2, *Arbejdsrapporter, Institut for Litteraturhistorie* (Aarhus universitet, 2001)
- Strandberg, Lina: "Lättnad över skärpt syn på sexbrott", *Dagens Nyheter*, 30 augusti 2003
- Sutorius, Helena, Kaldal, Anna: *Bevisprövning vid sexualbrott* (Stockholm, Norstedt, 2003)
- Tocqueville, Alexis de: *Democracy in America*, övers. George Lawrence (Garden City, N.Y. Anchor Books, 1969)
- Wahldén, Christina: *Kort kjol* (Stockholm, Tiden, (1998) 2003)
- Wennstam, Katarina: *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt* (Stockholm, Bonnier, 2002)
- Wordsworth, William: *Poems, Volume I*, ed. John O. Hayden (London, Penguin, 1977)

NOTER

- 1 Jfr Plutarkos, Solon 5. Se även Jean Jacques Barthélémy, *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce, vers le milieu du quatrième siècle avant l'ère vulgaire* (Paris, 1790-99).
- 2 Jfr Plutarkos, Solon 3.
- 3 Jfr Anthony G. Amsterdam & Jerome Bruner, *Minding the Law* (Cambridge, Harvard U.P. 2000), s. 32 et passim.
- 4 Jfr Plutarkos, Solon 16.
- 5 Jfr Plutarkos, *ibid* 18.
- 6 Jfr Pausanias, 5.18.2.
- 7 Jfr George Ferguson, *Signs and Symbols in Christian Art* (New York, Oxford U.P. (1954) 1955), s. 154, ss. 168-169.
- 8 Jfr, Rudolf Kissel, *Die Justitia. Reflexionen über ein Symbol und seine Darstellung in der bildenden Kunst* (München, Beck, 1984), ss. 87-90.
- 9 *Jyske lov 1241, Codex Holmiensis 37, "Fortale"*, <http://www.kb.dk/elib/mss/holmiensis/tekst.htm> (1/10 2003).
- 10 Jfr *Law's Stories*, ed. Peter Brooks & Paul Gewirtz (New Haven, Yale U.P. 1996), ss. 24-164; Richard A. Posner, *Law and Literature*, 2nd ed. (Cambridge, Harvard U.P. 1998), ss. 345-357.
- 11 Jfr *Interpreting Law and Literature*, ed. Sanford Levinson & Steven Mailloux (Evanston, Northwestern U.P. 1988), passim; *Literature and the Ethical Question*, ed. Claire Nouvet, *Yale French Studies* 79 (New Haven, Yale U.P. 1991); *Law's Stories*, ss. 12-22 et passim; J.W. Harris, *Legal Philosophies*, 2nd ed. (London, Butterworth, 1997), ss. 108-113 et passim; Posner, *Law and Literature*, passim; Shoshana Felman, *The Juridical Unconscious. Trials and Traumas of the Twentieth Century* (Cambridge, Harvard U.P. 2002), ss. 223-224 et passim. I dessa finns även goda bibliografier över fältet.
- 12 Jfr Helle Porsdam, *Legally Speaking. Contemporary American Culture and the Law* (Amherst, Univ. of Mass. Pr. 1999); Arild Linneberg, "Domstolen som genre: Tilfellet Bergitte Tengs og litteraturkritikken", i A. Linneberg, *Tretten triste essays om krig og litteratur* (U.o. Gyldendal, 2001), ss. 153-172; tidskriften *Kritiks* temanummer om rätt och litteratur (nr 150, 2001); Karen Margrethe Simonsen, "Loven og litteraturen. Antigone som eksempel" 1-2, *Arbejdsrapporter*, Institut for Litteraturhistorie, Aarhus universitet, 2001).
- 13 Jfr följande kurser: Rättens berättelser, berättelsens rätt, 10p, Institutionen för litteraturvetenskap och idéhistoria, Stockholms universitet, vt 02; Lag och litteratur, 10p, Södertörns högskola, ht02 & ht03; Rätt och litteratur, 5p, Örebro universitet, ht03; Rätten och litteraturen, 10p, Juridiska institutionen, Stockholms universitet.
- 14 Jfr Hans Ruin, "Hägerström, Nietzsche och den svenska nihilismen", *Tidskrift för politisk filosofi* 2000:1; Jimmy Kvarnström, "Rätt och litteratur. En studie kring rätt och litteratur som juridisk disciplin samt tillämpning av denna på George Orwells 1984", *Från Schlyters lustgård* 2002:2 (Lund, 2002).
- 15 Jfr *Brottsbalken*, kap 4:
 4 § Den som genom misshandel eller eljest med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar annan att göra, tåla eller underlåta något, dömes för olaga tvång till böter eller fängelse i högst två år. Om någon med sådan verkan övar tvång genom hot att åtala eller angiva annan för brott eller att om annan lämna menligt meddelande, dömes ock för olaga tvång, såframt tvånget är otillbörligt.
 Är brott som avses i första stycket grovt, dömes till fängelse, lägst sex månader och

RÄTT OCH LITTERATUR

högst sex år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningen innefattat pinande till beaktelse eller annan tortyr.

4 a § Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4 eller 6 kap. mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för grov fridskränkning till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Har gärningar som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, skall i stället dömas för grov kvinnofridskränkning till samma straff. Lag (1999:845).

- 16 Jfr exempelvis Christina Larsson, "Rätten tror bara på 'fina flickor'", *Aftonbladet*, 23 augusti 2002; Peter Letmark, "Skärpt syn på sexbrott", *Dagens Nyheter*, 29 augusti 2003; Stefan Lisinski, "Våldtagna låter bli att polisanmäla", *Dagens Nyheter*, 30 augusti 2003; Magdalena Nordenson, "Ljuset på förövaren", *ibid*; Strandberg, Lina: "Lättnad över skärpt syn på sexbrott", *ibid*.
- 17 Jfr Judgement of Trial Chamber II in the Kunarac, Kovac and Vukovic Case, The Hague, 22 February 2001; <http://www.un.org/icty/foca/trialc2/judgement/index.htm>.
- 18 Jfr Karin Hassan Jansson, *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800* (Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, 2002); Simon Ekström, *Trovärdighet och ovärdighet. Rättsapparaters hanterande av kvinnors anmälan av våldtäktsbrott i Stockholm 1946-1950* (Stockholm, Gidlund, 2002); och Helena Sutorius, Anna Kaldal, *Bevisprövning vid sexualbrott* (Stockholm, Norstedt, 2003). Se även Katarina Wennstam, *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt* (Stockholm, Bonnier, 2002).
- 19 Jfr Christina Wahldén, *Kort kjol* (Stockholm, Tiden, (1998) 2003), ss. 57-58, ss. 63-66, ss. 85-89, ss. 124-126.
- 20 Jfr William Wordsworth, "My heart leaps up when I behold": "My heart leaps up when I behold a rainbow in the sky: / So was it when my life began; / So is it now I am a man; / So be it when I shall grow old, / Or let me die! / The Child is father of the Man; / I could wish my days to be / Bound each to each by natural piety." William Wordsworth, *Poems, Volume I*, ed. John O. Hayden (London, Penguin, 1977), s. 522.